

*Валентина Кирилівна Борисенко,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу архівних наукових фондів
рукописів та фонозаписів,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології імені М. Т. Рильського НАН України
(Київ, Україна)
ORCID: 0000-0002-1342-2363
e-mail: valbor45@ukr.net*

ЕТНОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАБІНЕТУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У 1920–1930-Х РОКАХ (ЗА АРХІВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ)

Мета роботи полягає у висвітленні маловідомих студій, здійснених у 1920–1930-х роках членами Кабінету національних меншин, що за короткий час провів значну роботу з організації добровільних дослідників-краєзнавців для широкого вивчення різних етнічних спільнот, зокрема євреїв, поляків, чехів, албанців, греків, які проживали в Україні. Документи Кабінету зберігаються в окремому фонді (№ 7) в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. **Методологія** базується на принципах історизму й об'єктивності, зокрема використано загальнонаукові підходи аналізу і синтезу (в роботі з джерелами), методи

історико-порівняльний, реконструкції тощо. **Наукова новизна.** Про діяльність урядових структур та культурно-освітні заходи в період так званої політики «коренізації» 1920–1930-х років написано багато праць. Однак документи Кабінету національних меншин, створеного при Етнографічній комісії Всеукраїнської Академії наук (1929), досі залишалися поза увагою вчених. У статті вперше проаналізовано спеціальні розвідки з питань традиційної культури греків, ромів, чехів, поляків, росіян. Розкрито організаційну роботу із залучення вчених та аматорів на добровільних засадах над студіями національних спільнот в Україні, зокрема розкрито активну діяльність етнічних груп із питань створення шкільної освіти на рідній мові

навчання. **Висновки.** В умовах глобалізації та урбанізації, демократичних перетворень у нашій країні важливим є розкриття всіх аспектів культури етнічних спільнот для реалізації головного завдання – інтеграції в українське громадянське суспільство, налагодження миру й злагоди між усіма національними меншинами. Історія дослідження їхньої культури надає можливість актуалізувати давні

традиції мирного співжиття між українцями та іншими етнічними групами, толерантне ставлення до локальної специфіки культурно-побутових особливостей того чи іншого регіону.

Ключові слова: Кабінет національних меншин, національні меншини України, коренізація, поляки, греки, чехи, побут, культура, ідентичність.

Актуальність теми дослідження полягає в залученні до наукового та суспільного обігу маловідомих першоджерел з історії України 1920–1930-х років, зокрема стосовно діяльності Кабінету національних меншин, утвореного при Етнографічній комісії Всеукраїнської Академії наук, у відтворенні на основі архівних документів процесів співжиття етнічних спільнот різних регіонів України та аналізі ступеня збереженості їхньої культури.

Учені задекларованого періоду, переважно на добровільних засадах, зібрали і проаналізували важливий матеріал з історії етнічних груп, зокрема євреїв, поляків, вірмен, які мали на українських теренах досить тривалий період проживання, та національних меншин з порівняно недавнім поселенням – від другої половини XVIII ст. До останніх належать болгари, греки, албанці, які, повіривши обіцянкам про пільги Катерини II та Олександра I, переселялися в Україну. Царська політика полягала в тому, щоб на землях вигнаних козаків – українських хазяїв, які на той час мали добре розвинене землеробство і скотарство, за рахунок іноземців піднести занедбане господарство Півдня України і посилити російський вплив. Як свідчать джерела, переселення не завжди були добровільними, отож адаптація нових етнічних меншин проходила нелегко. На сучасному етапі життєдіяльності суспільства особливо важливими є механізми міжкультурної взаємодії на основі паритетного діалогу. Варто також поглибити наші знання про історію та культуру меншин з метою відродження та збереження етнічних традицій.

Аналіз досліджень і публікацій. Про соціально-політичне становище етнічних спільнот України у ХХ ст. уже оприлюднено чималий масив документів і захищено низку дисертаційних досліджень [1]. Культура та побут національних меншин найширше висвітлені у працях відомого вченого Всеволода Наулка. На науково переконливій джерельній базі він проаналізував історію основних етнічних груп, що проживали в Україні, і розкрив міжетнічні взаємозв'язки між різними спільнотами [2]. В. Наулко слушно вважав, що «території будь-якого етносу є досить динамічною категорією. Вони залежать від чисельного співвідношення народів і багатьох інших чинників. Однак чисельність і питома вага українців саме в межах основного етнічного масиву їх розселення завжди була найбільшою» [3].

Звернення дослідників до проблеми розвитку культури національних меншин активізувалися з набуттям Україною незалежності. Проте варто зазначити, що найдетальніше були розглянуті соціально-освітні процеси 1920–1930-х років, а от етнографічні студії залишалися нерозкритими. Однією з перших дослідниць, яка ознайомилася з фондом «Кабінет національних меншин», є Лариса Якубова. І хоча вона також більше цікавилася соціально-політичними проблемами етнічних спільнот, все ж торкалася й їхнього національно-культурного життя [4], деякі з аспектів якого знайшли відображення в її узагальнюючій праці «Нариси повсякденного життя радянської України в добу Непу (1921–1928)» [5]. Вивчення окремих ділянок культури та побуту іноетнічних груп займалися Л. Демиденко, Л. Павленко, І. Вовканич, В. Андрейко, В. Надольська та багато інших науковців. До власне етнографічних матеріалів архівного фонду вчені зверталися вкрай зрідка, тому вони у своїй більшості залишаються маловідомими, хоча є надзвичайно інформативними саме щодо питань національно-культурного життя етнічної спільноти України.

Метою даної статті є розкриття етнографічної діяльності Кабінету національних меншин у 1920–1930-х роках та репрезентація етнографічних досліджень учених цього періоду.

Виклад основного матеріалу. З перемогою більшовизму в Україні соціально-економічна та політична ситуації стали надскладними.

Загострення міжнаціональних взаємин відбувалося в умовах голоду, важкого економічного становища як українців, так і етнічних спільнот. Уряд більшовиків не особливо переймався проблемами національних меншин, його занепокоєння викликали лише настрої людей, невдоволених економічною кризою. У своїй політиці більшовики використовували критику національної політики царату, поширюючи гасло «Росія – тюрма народів», граючи на національних почуттях меншин та шукаючи компромісів з метою радянзації суспільства. Цю ситуацію розуміли і вчені Всеукраїнської Академії наук (ВУАН), у складі якої в 1929 р. було утворено самостійний підрозділ – Кабінет національних меншин (надалі – Кабінет). У доповіді Є. Рихліка «Науково-дослідна праця серед нацменів» (1928) наголошувалося: «Головна мета органів Радянської влади в роботі серед нацмен є максимальна їх радянзація – втягування їх у процес будівництва соціалізму» [6]. Ще в 1921 р. в уряді заговорили про необхідність започаткування в республіці координуючого органу з роботи серед етнічних меншин. У травні 1921 р. президія ВУЦВК ухвалила рішення щодо створення Відділу національних меншин Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР [7]. Невдовзі, у серпні 1923 р., ВУЦВК РНК УСРР ухвалив постанову «Про заходи забезпечення рівноправності мов і про допомогу розвитку української мови». По суті, цим документом було започатковано реформи 1924–1933 рр., відомі під назвою «політика коренізації». Для посилення контролю над виконанням роботи «на місцях» 29 квітня 1924 р. президія ВУЦВК прийняла постанову про утворення при ВУЦВК постійної комісії у справах національних меншин (далі – ЦКНМ) [8]. Діяльність ЦКНМ та її склад регулювалися насамперед тим, що до неї мали входити передусім радянські партійні працівники. Обстеживши кілька компактних поселень польського, грецького, молдавського та іншого населення України, члени комісії визначили, які завдання на них покладаються: це – розвій і закріплення мирного співіснування й братського співробітництва всіх національностей, що живуть на території УСРР, та широке сприяння матеріальному і культурному розвитку національних меншин. Передбачалося, що протягом 1924–1925 рр. будуть виділені райони за національним складом переважаючого населення в тому чи тому населеному пункті,

зокрема райони з німецьким, чеським, польським, болгарським, грецьким населенням [9].

У цей період розгорнула свою діяльність Етнографічна комісія Всеукраїнської Академії наук (далі – ЕК ВУАН) (1920–1934 рр.). Розуміючи необхідність вивчення стану культури національних спільнот в Україні, ще до створення спеціального підрозділу члени ЕК ВУАН збирали етнографічний краєзнавчий матеріал серед чеського, польського, єврейського, німецького населення і мали великі плани щодо дослідження національних меншин. Власне Кабінет національних меншин при ЕК ВУАН був створений лише в 1929 р. Тому фонд національних меншин (№ 7) в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, порівняно з іншими установами, невеликий (89 одиниць зберігання). У своїй структурі він має загальний відділ, де вміщено різні статистичні дані та таблиці національних округ, та розділи, сформовані за етнографічними матеріалами окремих етнічних груп – болгар, албанців, греків, ромів, чехів. Фонд унікальний тим, що видатні вчені, такі як індолог О. Баранніков, етномузиколог К. Квітка, славіст Є. Рихлік, болгарист-етнолог С. Цветко, зібрали якісні фольклорно-етнографічні та музичні матеріали згаданих етнічних груп, які важко переоцінити. У фонді № 7, зокрема, зберігається рукопис видатного сходознавця Олексія Бараннікова (1890–1952) – уродженця Золотоноші (тодішня Полтавщина), випускника Університету св. Володимира, пізніше професора Ленінградського (нині – Санкт-Петербурзького) університету. Дослідник досконало знав українську мову та вивчив мову українських ромів і, порівнюючи її з діалектами ромів інших країн, зауважував, що українські роми мають досить відмінні особливості в мові. Він дотримувався теорії походження ромів, які прийшли в Європу, з Індії і доводив, що «...їхній шлях мандрівок проходив через Персію, малу Азію, Греччину (Грецію), Балкани, Румунію» [10]. В Україні появу ромів учений пов'язує з XVI ст. (не пізніше XVII ст.). Це, до речі, єдина монографія, яка вийшла друком з Кабінету національних меншин і на сьогодні є бібліографічною рідкістю та фактично єдиною працею з етнічної історії, культури та побуту різних груп українських ромів. Добре познайомившись

із ромами, розмовляючи їхніми діалектами, вчений глибоко проаналізував заняття, побут та ментальність цих кочовиків. Він виділяє декілька етнографічних груп ромів, а серед них – осілих і кочових, зазначаючи при цьому, що пісенний фольклор краще зберегли кочові роми. Щодо занять, то роми найбільше займалися торгівлею та обміном кіньми, часто вдаючись до обману покупця, і навіть конокрадством. Серед другорядних занять – ковальство, виготовлення решіт, дерев'яних ложок, перекупна торгівля, коли скуповують у селян задешево продукти землеробства і продають дорожче на базарах. Навернення їх до землеробства не мало успіху, було тимчасовим. Учений звертає увагу на патріархальний уклад сімейного побуту і відзначає, що жінки, як в осілих, так і в кочових ромів, дуже залежать від чоловіка і батька. Часто жінка сама мусить годувати всю родину, а чоловік ніде не працює і перебуває на утриманні дружини: «В осілих циган теж, коли циган не має заробітку і місяцями лежить і нічого не робить, жінка вживає всіх заходів, щоб якось про годувати дітей і чоловіка. Останніми часами вона найчастіше удається до дрібної торгівлі, торгує як перекупка, на базарі продає огірки, яблука, груші, насіння тощо» [11]. На нашу думку, щоб вивчати ситуацію і взаємини кочових ромів з іншими етнічними спільнотами в сучасних умовах, необхідно засвоїти досвід вивчення побуту ромів у 1920–1930-х роках, особливо працю О. Бараннікова, відзначену великою повагою до етнічної групи і знанням її культури. Це на сьогодні найбільш недосліджена ділянка студій стосовно культури та побуту ромів, їхньої соціалізації, навчання дітей, охорони здоров'я та низки інших очевидних проблем у взаєминах з населенням у місцях перебування ромів.

На основі коротких підсумків перепису населення України у грудні 1926 р. вченими Кабінету були розроблені спеціальні таблиці, які відображають кількість іноетнічного населення в конкретних населених пунктах. У таблицях враховані основні етнічні групи в Україні, чисельність яких становила понад 200 осіб. Це росіяни (2 677 166), поляки (476 435), євреї (157 4391), білоруси (75 842), чехи (15 905), молдавани (257 794), німці (393 924), болгары (92 078), роми (13 578), вірмени (10 631). Дані таблиці, а також 23 діаграми презентують національний склад округ УСРР і зберігаються у фонді № 7 [12].

До вивчення культури й побуту національних меншин активно долучився член ЕК професор Євген Антонович Рихлік (1888–1939) з Ніжинського педагогічного університету. Відомий славіст був уродженцем родини чехів-переселенців, які оселились у 1875-х роках у селі Вільшанка Чуднівського району на Житомирщині. Він ще від 1920 р., до початку створення спеціалізованих установ з вивчення національних меншин, розпочав роботу з дослідження культури та побуту чехів в Україні – вивчав діяльність чеських товариств, їхнє прагнення здобувати освіту рідною мовою. Є. Рихлік зібрав велику кількість фольклорно-етнографічних матеріалів до монографічного опису свого рідного села Вільшанка. Рукопис цієї праці чеською і російською мовами зберігається в архіві і досі залишається неопублікованим (ф. 7, од. зб. 70, 60 арк.).

До монографії зібрано значний фотоілюстративний матеріал із життя чехів в Україні. Окрім цього, у фонді № 7 зберігаються багаторічні напруцювання Є. Рихліка – статистичні, картографічні, лінгвістичні, фольклорні і фотоматеріали, виписки з архівних джерел, епістолярій, мемуари з життя чеської меншини в Україні [13].

У рукописах зберігаються неопубліковані студії про культуру та побут чехів Житомирщини також таких дослідників, як Стефан Чермак, зокрема його праця «Свято дожину» 1926 р. у селі Крошня Житомирської області (чеською мовою, олівець) [14]. З документів дізнаємося, що спільнота чехів дуже дбала про збереження рідної культури та мови. Чеські переселенці почали створювати на науковій основі свій етнографічний музей (на жаль, він не вцілів). Проте у фонді Кабінету збереглося «Коротке описання експонатів Чеського Етнографічного музею» 1930 р., укладене Стефаном Кржижанеком [15], в якому репрезентовано 334 предмети, зокрема: хатнє начиння, посуд, одяг, кераміка із зазначенням віку кожної речі, ткани вироби ручної роботи, зразки кахлів, дерев'яні вироби, вишиті речі кухонного вжитку, знаряддя праці тощо.

Наприкінці 1930-х років політика «коренізації», яка полягала в рівноправності національних меншин та розвитку їхніх національних мов, завершилася, і почалися жорсткі репресії щодо тих, хто займався вивченням культури українців і національних меншин [16]. Так, керівник Кабінету національних меншин, знавець одинадцяти мов, визначний славіст Євген Рихлік був заарештований у 1931 р. і загинув у в'язниці [17].

В архівних документах фонду містяться відомості про те, як була організована робота з вивчення меншин при двох штатних одиницях у Кабінеті. Оскільки фінансів на зарплатню працівників не було, керівництво та члени ЕК ВУАН залучили до роботи місцевих краєзнавців. Так, В. Геринович з Кам'янця на Поділлі досліджував за архівними документами польську культуру в Україні, В. Камінський – етнографію та юридичні засади поляків, Й. Залевський – уподобання польського читача, В. Кравченко і Н. Дмитрук – виробництва польського Мархлевського району, зокрема роботу Мархлевської порцелянової фабрики [18]. За цією тематикою працювали вчені не лише України, але й інших союзних республік. Згаданий вище ленінградський професор О. Баранніков вивчав

ромів і написав працю «Українські цигани», Б. Жирмунський досліджував побут німців, професор І. Соколов – греків Надазов'я, Є. Кагаров та Б. Ларін долучилися до вивчення побуту литовців.

Одним із важливих неопублікованих етнографічних матеріалів є рукопис О. Зайціва «Албанці на Мелітопольщині». Опис албанського селища Тіюшки-Георгіївка починається з даних про розташування села та його природні особливості. Автор наводить детальну статистичну інформацію, зокрема: «За останніми статистичними відомостями в Георгіївці нараховується всього 1271 чол., з них 608 чоловіків, 663 жінки. За

Албанські жінки й дівчата.
Фуніжки й килими місцевого виробу.
с.Тіюшки-Георгіївка. 1929р.

національним складом картина така: 1183 албанці, 8 болгарів та 30 росіян. На цю кількість населення є всього 230 господарств. З них 224 селянських та 6 інших» [19]. Далі дослідник описує історію переселення албанців з Бессарабії, а саме з села Каракурт Ізмаїльського повіту, у 1860-х роках. Їхали вони волами, біля Мелітополя отримали обіцяні їм землі (по 50 десятин) і заснували три села: Тіюшки-Георгіївку, Таз та Ганівку (Гамівка). Від старожилів автор нарису записав чимало давніх вірувань і звичаїв, які поволі зникали. Наведемо фрагмент опису народних звичаїв: «У перший день виїзду орача на степ йому кладуть у торбу щітку для одягу, часник з червоною ниткою та срібний браслет (це все для покращення умов сільського господарства). Печуть коржики з пшениці, орач качає їх по землі, з'їдає сам і частує волів, а лишки повертає до дому й ховає (це для того, щоб у хаті було досить хліба). Золу, що в ній пеклися коржики, стара хазяйка, виходячи з дому задом, розсипає навколо воза, а на лопаті засвічує свічки, що горять аж до самого виїзду на степ з мотивацією (це щоб не трапилось нещасного випадку)» [20]. У рукопису знаходимо також опис свят албанців на Юрія, Великдень, Новий рік. За цим документом можна простежити деякі спільні елементи з українськими звичаями. Етнограф засвідчує процеси будівництва житла, матеріал, конструкцію, оздоблення, а також детально змальовує інтер'єр та умеблювання домівки. Зазначає, що в хаті є багато рушників та килимів власного виробництва. Про їжу албанців пише як про дуже бідну: мало вживають м'яса, найбільш поширеною стравою є албанський перець. Зазначає переважну неписьменність албанців, бо хоча в селі діє чотирирічна школа, але навчання в ній проводиться російською мовою. Наголошує на тому, що мова самих албанців також дуже змінилася від часу переселення, і вони важко розуміють албанців з Балкан. У рукописній розвідці описано основні заняття албанців, наявність господарських споруд. Документ стане у пригоді тим, хто займається порівняльним вивченням культур, міжетнічними взаємовпливами, трансформацією культури в іноетнічному середовищі та процесами інтеграції. Варто зазначити, що албанські поселення в Україні загалом мало досліджувалися, хіба що можна згадати вже пізнішу працю М. Державіна, в якій він звернув увагу переважно на родинні та весільні обряди албанців [21].

На Всеукраїнському з'їзді рад у квітні 1927 р. окрім економічних доповідей були заслухані й виступи представників національних меншин. Так, від Маріупольської округи виступав грецькою мовою Тахтамиш (перекладав Сава Ялі). Порушувалися питання розбудови шкільної освіти рідною мовою, про що до революції неможливо було і мріяти. Грецьке, переважно сільське, населення було неписьменним. Навчання відбувалося винятково російською мовою. При цьому йшлося лише про греків, які належали до грекомовних, або «греків-еллінів». В архіві зберігся відбиток цього виступу, де зазначено, що греків у Маріупольській окрузі проживає 63 тисячі, серед них 32 тисячі розмовляють грецькою мовою, а інші – 31 тисяча – «татарсько-турецькою» [22]. Тут прихована одна важлива обставина, яка і в ХХІ ст. перебуває в дискусійному полі політиків. Відомо, що так звані «маріупольські греки» тривалий час проживали у Криму. У результаті перемоги в російсько-турецькій війні (1768–1774) за умовами Кучук-Кайнарджійського мирного договору (1774) Кримський ханат отримав незалежність від Османської імперії, але заважав імперським планам Росії. Було прийнято рішення про переселення православного населення з Криму на територію Півдня України [23]. Існують дві протилежні версії щодо причин міграції. Одна з них відображає офіційну державну політику – нібито православних рятували від утисків татар, а друга – що їх насильно й обманом або обіцянками заманили на українські терени, щоб заселити звільнені від вигнаних козаків землі. У рукописних дослідженнях 1920-х років згадується інша версія насильницького вивезення греків з Криму [24]. Виявляється, вони зовсім не хотіли полишати Крим.

У 1920–1930-х роках почалися проблеми з освітньою реформою, оскільки надазовські греки не знали новогрецької мови, а половина з них взагалі розмовляла говірками тюркської мовної групи. Їх, щоправда, і не намагалися навчати новогрецької, ця частина «греків» («греко-татар») залишалася в російських школах, а пізніше їм нав'язували мову кримсько-татарську. У «Вістях ВУЦВК» у червні 1928 р. була вміщена велика стаття грека С. Ялі «У нас і в Греції (до проблеми грецької мови)» в рубриці «Культура і побут», відбиток якої зберігається у фондї. Серед документів Кабінету – кілька газетних вирізок за 1925–1930 рр., в яких

ідеться про культуру і побут греків Надазов'я та дискусії навколо запровадження новогрецької мови. Ще тоді дослідниця з Ленінграда писала у своєму звіті, що й «греки-елліни» (за сучасними поглядами – румеї), яких стали навчати «рідній мові», жалілися на те, що їхні діти і вони зовсім не розуміють цієї мови, вона їм чужа (ф. 7, од. зб. 18, арк. 2). У сучасних умовах незалежної України спостерігається та сама парадоксальна ситуація, бо незалежно від того, якою мовою розмовляли пращурки, тепер усі підручники для надазовських греків складені новогрецькою. Більша частина тюркомовних греків (урумів) радше студіювали б турецьку, але Міністерство освіти й науки України вирішило всіх навчати новогрецької.

Традиції болгар активно вивчалися під керівництвом С. Цветко, болгарина за походженням. Так, у фонді зберігаються матеріали про село Преслав Приморського району Запорізької області, де описуються звичаї болгар, виконані С. Бунтовніковим та Ф. Креслевим (ф. 7, од. зб. 10). Окремі матеріали про культуру болгар були опубліковані в «Етнографічному віснику» [25], та більша частина записів залишається в рукописах. З експедиції етномузиколога К. Квітки 1930 р. зберігаються маловідомі фотографії з побуту болгар [26].

Також К. Квітка та мовознавець О. Курило збирали фольклорно-пісенний та діалектологічний матеріал у поселеннях молдован (волохів). Етнографічний опис села Волоського Дніпропетровської округи зробив молодий дослідник В. Білий, який виголосив на цю тему наукову доповідь на засіданні ЕК ВУАН, де йшлося про національні меншини [27].

Незважаючи на те, що влада наприкінці 1930-х років уже почала «закручувати гайки» щодо питань українізації та коренізації, Кабінет національних меншин взявся за розбудову самостійного відділу й укладав грандіозні плани на майбутнє. Для нас стосовно цих фактів інформативним є рукопис звіту в. о. керівника Кабінету професора Є. Рихліка на засіданні ЦКНМ при ВУЦВК від 3 листопада 1930 р. [28]. Спочатку доповідачем було окреслено завдання Кабінету, де, серед іншого, звичайно, було таке: «Марксистськими методами своєї наукової роботи паралізувати впливи, що йдуть від буржуазної науки (польської)». Далі він звернув увагу на брак наукових сил і матеріальних засобів та необхідність ство-

рення окремої науково-дослідної кафедри для виконання важливих робіт з вивчення національних меншин. У звіті відзначалося, що за короткий час Кабінет створив спеціальну бібліотеку, науковий архів, що складається зі статистичних, етнографічних і фольклорних матеріалів, фотографій, щоденників, листів тощо, мапу розселення етнічних груп по Україні. Пройшовши організаційний період, Кабінет розпочав науково-дослідницьку роботу, що мала такі форми: наукові відрядження (і вже відбулися наукові екскурсії до чехів, болгар і німців), колективні та індивідуальні дослідження, організація мережі кореспондентів для збирання матеріалів. Не маючи відповідних засобів, Кабінет спирався головню на безоплатну працю добровільних співробітників. Керівник Кабінету відзначав активну діяльність у збиранні фольклорно-етнографічних матеріалів С. Ялі, П. Попова, В. Білого, Б. Ларіна, Ф. Сенгалевича, Є. Кагарова та інших. Кабінет тісно співпрацював з Інститутом єврейської культури, зокрема з його директором професором Й. Лібербергом.

Кабінетом були підготовлені програми для збирання матеріалів (зберігаються в архіві польською і болгарською мовами), що містили такі обов'язкові пункти запитань: географія – територія України, заселена меншинами, назви населених пунктів; статистика – кількість населенців та динаміка розвитку; взаємовідносини між іншими національностями, соціальне становище, економіка, радянське будівництво; етнографія – матеріальна і духовна культура, зокрема житло, господарські будівлі, оздоблення інтер'єру, сімейні обряди і звичаї до революції та пореволюційні, демонологічні вірування, релігія, народні знання, народне декоративне вжиткове мистецтво, ігри й розваги; усна народна творчість – легенди, перекази, пісні, прислів'я, загадки, дитячий фольклор; мова, ономастика, історія; збирання архіву етнічної групи [29].

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше представлено архівні документи щодо культури та побуту етнічних груп України, які були напрацьовані майже сто років тому і відображають стан вивчення етнічних спільнот України в 1920–1930-х роках.

Висновки. Документи, які зберігаються в Архівних наукових фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України у фонді № 7 «Кабінет національних

меншин», мають надзвичайну наукову цінність, репрезентуючи динаміку змін проживання етнічних спільнот на території України, надаючи інформацію для здійснення порівняльного аналізу культурно-побутових особливостей національних меншин, які протягом тривалого часу проживають в іноетнічному середовищі, ілюструючи толерантність та повагу українців до переселенців.

Список використаних джерел

1. Чирко Б. Національні меншини в Україні. Київ, 1995; Рафальський О. Національні меншини України у XX столітті : історіографічний нарис. Київ, 2000; Якубова Лариса, Рубльов Олександр. Центральна Комісія у справах національних меншин (ЦКНМ) при ВУЦВК: інституційний портрет на тлі епохи // 100-річчя державного органу з питань етнополітики в незалежній Україні як історія захисту національних меншин: державні інституції та міжнаціональні відносини – досвід, виклики, завдання. Київ : Дух і Літера, 2019. С. 20–44; Калакура Олег. Новітні історико-політичні дослідження діяльності Центральної Комісії національних меншин при ВУЦВК // Там само. С. 45–61.
2. Наулко В. И. Развитие межэтнических связей на Украине. Киев : Наукова думка, 1975. 276 с.
3. Наулко Всеволод. Хто і відколи живе в Україні. Київ : Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України, 1998. С. 9.
4. Якубова Л. Соціально-економічне становище етнічних меншин в УСРР (20-ті – початок 30-х років XX ст.). Київ, 2004; Її ж. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР. Київ, 2006.
5. Нариси повсякденного життя радянської України в добу Непу (1921–1928) : кол. моногр. / відп. ред. С. Кульчицький ; у 2-х част. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2010. 382 с.
6. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (надалі – АНФРФ ІМФЕ). Ф. 7. Од. зб. 2. Арк. 7.
7. Якубова Л. Етнічні меншини УСРР у першій половині 20-х рр. XX ст. Київ, 2002. С.74–101.
8. Рубльов О., Якубова Л. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2014. 406 с.

9. Національні відносини в Україні у ХХ ст. : зб. документів і матеріалів. Київ, 1994. С. 137.
10. Баранніков О. П. Українські цигани. Київ, 1931. 64 с.
11. Там само. С. 34.
12. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 7. Од. зб. 6–7. Арк.1–25.
13. Там само. Од. зб. 69–70 та ін.
14. Там само. Од. зб. 67. Арк. 1–9.
15. Там само. Од. зб. 30. Арк.1–6.
16. Ставицька Н. П. Ліквідація науково-дослідних установ ВУАН з дослідження національних меншин України (II пол. 1920 – 1930-х рр.) // Історія України: маловідомі імена, події, факти. 2007. Вип. 34. С. 34–43.
17. Павленко Л. Українсько-чеські науково-культурні взаємини 1920-х років // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Шевченка. 2006. Вип. 34. Серія: Історичні науки. № 4. С. 108–112.
18. Міщук С. М. Національні меншини Волині в наукових студіях Василя Кравченка (1920–1931 роки) // Українська біографістика. 2019. С. 257–268. <https://doi.org/10.15407/ub.18.257>
19. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 7. Од. зб. 17. Арк.17–19.
20. Там само. Од. зб. 17. Арк. 18.
21. Державин Н. С. Албанцы-арнауцы на Приазовье Украинской ССР // Советская этнография. 1948. № 2. С. 156–169.
22. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 7. Од. зб. 87. Арк. 1–5.
23. Етнонаціональна структура українського суспільства : довідник. Київ, 2004. С. 78–79.
24. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 7. Од. зб. 87. Арк. 7.
25. Цветко С. І. Юнацькі і хайдутські пісні у болгар (записані в с. Тернівці на Миколаївщині) // Етнографічний Вісник. 1926. Кн. 3. С. 47–62.
26. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 7. Од. зб. 15. Арк.1–2.
27. Там само. Од. зб. 2. Арк. 3–4, 8.
28. Там само. Од. зб. 3. Арк. 4–6.
29. Там само. Од. зб. 89. Арк. 3–4.

Valentyna Borysenko,

*Doctor of Historical Sciences (Dr. habil. in History),
Head of Department of Archives Scientific Collections
of Manuscripts and Phonorecordings,
M. Rylskiy Institute for Art Studies, Folklore and Ethnology
of National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

Ethnographic activities of Cabinet of National Minorities during 1920–1930 (based on archival records)

The goal of the article is to consider the studies conducted by the Cabinet of National Minorities during 1929–1930, which remained in the shadow for too long. Within a short time, its members managed to organize a comprehensive study of different ethnic communities in Ukraine, in particular, the Jews, Poles, Czechs, Albanians and Greeks. The records have been preserved in a special fund (No. 7) of Archives Scientific Collections of Manuscripts and Phonorecordings of M. Rylskiy Institute for Art Studies, Folklore and Ethnology. **Methodology.** The present research is based on the principles of objectivity and historicism. The author applied such general scientific approaches as analysis and synthesis (while working with archival records), comparative-historical method, method of reconstruction etc. **Scientific novelty.** Nowadays there are numbers of researches devoted to activities of state authorities, cultural and educational institutions in the period of so-called “indigenization” policy (1920–1930). However, the materials of the Cabinet of National Minorities, that was set up at the Ethnographic Commission of All-Ukrainian Academy of Science (1929), still have been ignored by the scientists. The author was the first to analyze the studies of traditional culture of the Romanies, Czechs, Poles and Russians as well. The article reveals the organizational activities on engaging scientists to provide studies of national minorities in Ukraine on a voluntary basis. The activities of ethnic groups on implementing the mother tongue teaching at schools are also described. **Conclusions.** In the current context of globalization, urbanization and democratic transformations in our country, it is important to research all the aspects of culture of ethnic communities for ensuring integration of civil society, achieving peace and harmony between all ethnic groups. The historiography of culture of national minorities enables to show long traditions of peaceful coexistence of Ukrainians and other ethnic groups, tolerant attitude towards local specifics of cultural and social peculiarities of any region.

Key words: Cabinet of National Minorities, “indigenization” policy, the Poles, Greeks, Czechs, everyday life, culture, identity.

*Стаття підготовлена 4 червня 2020 року;
подана до друку 10 червня 2020 року.*